

CHOPINIANA W VALLEMOSSIE NA MAJORCE (KLASZTOR KARTUZÓW, CELA 2)

EWA SŁAWIŃSKA-DAHLIG

Valldemossa. Fot. Ewa Sławińska-Dahlig

Kolekcja „Fryderyk Chopin i George Sand”¹, należąca do rodziny Boutroux-Ferrà, obejmuje bogatą spuściznę po słynnej parze artystów. Geneza kolekcji sięga roku 1916, kiedy to majorkański artysta-malarz, Bartomeu Ferrà, wynajął w klasztorze Kartuzów w Valldemossie celę 2., w której – według ustnych przekazów – zamieszkiwali Fryderyk Chopin i George Sand zimą 1838/1839. W styczniu 1917 r. Bartomeu Ferrà poślubił Anne-Marie Boutroux (1895-1986), która z jego pomocą zaczęła gromadzić zbiory. W roku 1921 małżonkowie zakupili celę 2., w której kilka lat później urządzili ekspozycję i od 1930 r. przyjmowali zwiedzających. Kolekcjonerka z Valldemossy z wytrwałością gromadziła pamiątki prawie przez całe swoje życie. Z czasem stała się właścicielką jednej z najcenniejszych kolekcji chopinowskich poza Polską, a z pewnością najbardziej różnorodnej i największej na świecie spośród kolekcji prywatnych. Wiele pamiątek przekazała do Valldemossy Aurora Lauth-Sand (1866-1961), wnuczka George Sand. Kolekcja powiększała się na przestrzeni wielu lat poprzez darowizny, zakupy na

---

¹ Nazwa „Kolekcja” stosowana jest od roku 2011. Wcześniej zbiory nosiły nazwę „Muzeum Fryderyka Chopina i George Sand”.

aukcjach i u antykwariuszy paryskich (m.in. Eugène Rossignol, Georges Andrieux, Georges Blache, Auguste Blaizot), ale głównie dzięki nabyciu w roku 1969 słynnej kolekcji Arthura Hedleya (1905-1969), wybitnego angielskiego kolekcjonera i znawcy twórczości Chopina, który gromadził chopiniana przez ponad 30 lat. Ze zbiorów Hedleya pochodzą prawie wszystkie autografy muzyczne, większość autografów listów, cenne pamiątki i pierwodruki utworów kompozytora.

Portret Chopina, Albert Colfs. Nr inw. I24

W 1986 r., po śmierci Anne-Marie Boutroux de Ferrà, właścicielką celi 2. została jej córka, Margarida Ferrà Boutroux, żona Thomàsa Capllonch. W roku 1987 rodzina dokupiła sąsiadującą celę 3. Obecnie właścicielami cel 2. i 3. są Rosa i Jaume Capllonch Ferrà, wnuki założycielki kolekcji.

Z punktu widzenia dziedzictwa chopinowskiego najcenniejszą częścią kolekcji² są autografy kompozytora – dziewięciu kompozycji Fryderyka Chopina i 14 listów. Zbiór autografów

muzycznych jest zróżnicowany zarówno pod względem gatunkowym, jak i przeznaczenia poszczególnych rękopisów. Niektóre z nich Chopin przygotowywał dla wydawców, jak np. *Nokturn E-dur* op. 62 nr 2 (nr inw. M/51) – dla firmy Brandus et Cie. (Paryż 1846), trzy *Etiudy* z cyklu *Méthode des méthodes: f-moll* (nr inw. M/52), *As-dur* (nr inw. M/53), *Des-dur* (nr inw. M/54) – do wydania przez Maurice'a Schlesingera (Paryż 1840).

Wybrane autografy wpisywał na pamiątkę do sztambuchów, jak np. *Etiudę f-moll* op. 25 nr 2 (nr inw. M/47 (16)) do albumu Antoniego Teichmanna (1798-1877), na stronie nr 16. Ofiarowany wpis stanowi pierwszą wersję utworu obejmującą fragment początkowych 20 taktów zapisanych w szesnastkach. Cały album Teichmanna (nr inw. M/47) jest wyjątkowo ciekawym dokumentem rękopiśmiennym. Zawiera autografy wielu wybitnych artystów, muzyków i kompozytorów z okresu 1825-1914, takich jak: Ferdinand Hiller, Adolphe Henselt, Franz Liszt, Theodor Döhler, Auguste Franchomme, Gioacchino Rossini, Karol Lipiński, Karol Kurpiński, Józef Elsner. Po śmierci Teichmanna, do

---

² Warto wspomnieć, że w celi 4. klasztoru Kartuzów, należącej do rodziny Quetglasów, znajduje się również ekspozycja stała, którą tworzą m.in.: kopie autografów Chopina i fotografii, niewielki zbiór pierwodruków i wczesnych wydań dzieł Chopina, a także pianino firmy Pleyel (o kontrowersyjnej autentyczności). Zbiory te nie są przedmiotem niniejszego artykułu.

1914, album prowadzony był przez jego rodzinę, która zgromadziła kolejne wpisy, m.in.: C. Saint-Saënsa (1895), I. J. Paderewskiego (1897), T. Leszetyckiego (1897), E. Griega (1897), V. Pachmanna (1913). Łącznie album liczy 135 stron ponumerowanych.

Szczególnie interesujące są rękopisy Chopina *Fugi a-moll* (nr inw. M/50) i [*Nokturnu*]³ *cis-moll* (nr inw. M/49), zwanego *Lento con gran espressione*. Są to jedyne istniejące autografy tych utworów.

Fuga a-moll F. Chopina, autograf kompozytora. Nr inw. M50.

W środkowej części *Lento*, czyli [*Nokturnu*] *cis-moll* (w taktach 21-22, 25-26, 30-32 partii prawej ręki), Chopin zastosował technikę polimetrii, która nie występuje w żadnym innym

autografie kompozytora, dlatego rękopis ten ma charakter *par excellence* unikatowy. Utwór ten znany jest powszechnie w wersji bez polimetrii, zadedykowanej przez Chopina siostrze, Ludwice Jędrzejewiczowej (autograf ten uważany jest za zaginiony, ale znana jest jego reprodukcja).

W grupie rękopisów muzycznych Chopina znajduje się również autograf dziewięciu pierwszych taktów *Walca Des-dur* op. 64 nr 1 (nr inw. M/55) oraz autograf *Szkiecu* (nr inw. M/48) z adnotacją Teofila Kwiatkowskiego, który ofiarował ten rękopis pani Dulong w roku 1851.

W zbiorze korespondencji Fryderyka Chopina do różnych adresatów – oraz wspólnej korespondencji kompozytora i George Sand do Wojciecha Grzymały – liczącym łącznie 14 listów, na szczególną uwagę zasługują listy Chopina do przyjaciół – Juliana Fontany oraz Wojciecha Grzymały. Znajdujący się w kolekcji list z 28 grudnia 1838 r. (nr inw. M/59) do Fontany, napisany w Valldemossie, ma szczególne znaczenie zarówno dzięki zawartym w nim bezpośrednim informacjom na temat pobytu kompozytora w klasztorze, jak też ze względu na swoją historię: napisany w Valldemossie przechodził z rąk do rąk różnych właścicieli i wrócił do miejsca, w którym Chopin go napisał.

---

³ Ani nazwa *Nokturn*, ani *Lento con gran espressione* nie pochodzą od kompozytora; *Nokturn* wskazuje na przynależność do tego gatunku, *Lento con gran espressione* to tytuł uproszczonej wersji utworu (bez polimetrii).

Autografy listów Chopina, napisanych w latach 1836-1848, obejmują: cztery listy Chopina do Fontany w Paryżu z lat 1838-1841 (nr inw. M/57, M/58, M/59, M/67); dwa listy Chopina do Camille'a Pleyela w Paryżu (nr inw. M/56) z 1839 r. oraz (nr inw. M/64) z 1848 r. Pozostałe to: list Chopina do François Fétisa w Brukseli z 1836 r. (nr inw. M/65); list Chopina do Wojciecha Grzymały w Paryżu z dopiskiem George Sand z 1839 r. (nr inw. M/61); list Chopina do siostry, Ludwiki Jędrzejewiczowej w Warszawie z 1844 r. (nr inw. M/66); list Chopina do Marii de Rozières w Paryżu z 1848 r. (nr inw. M/62). Ponadto, w kolekcji zachowane są cztery listy George Sand do Wojciecha Grzymały w Paryżu z dopiskami Chopina: Palma, 1838 (nr inw. M/60); Paryż, 1840 (nr inw. M/63); Nohant, 1846 (nr inw. M/22); Nohant, 1846 (nr inw. M/23).

Portret Chopina, Luigi Calamatta. Nr inw. I12.

Wśród dzieł malarskich na szczególną uwagę zasługują portrety Fryderyka Chopina, wykonane przez różnych artystów, rozmaitymi technikami. Twórcami portretów są: Pierre Roche Vigneron, 1833, litografia (nr inw. Im/84); Luigi Calamatta (teść Maurice'a a), ok. 1840 (nr inw. I/12); Ary Scheffer [?], ok. 1847, olej na płótnie (nr inw. I/9); Teofil Kwiatkowski, 1849, rysunek (nr inw. I/4); Teofil Kwiatkowski, 1849, ołówek (nr inw. I/10); Jean-Joseph-Bonaventure Laurens, ołówek (nr inw. I/8); Albert Colfs, 1961, rysunek (nr inw. I/24); nieznanymi malarz, olej na płótnie (nr inw. I/13). W kolekcji ważne miejsce zajmują dwa albumy z pracami piętnastoletniego Maurice'a Sanda, będące swoistą relacją z podróży. Pierwszy z nich (nr inw. I/15) zawiera 65 rysunków i akwareli stworzonych w czasie pobytu w Barcelonie, Palmie, Valldemossie i Genui na przełomie 1838 i 1839 r., drugi zaś (nr inw. I/19) obejmuje 47 stron szkiców z całej podróży na Majorkę. Wśród dzieł malarskich ważne są też portrety George Sand (nr inw. I/2, I/6, I/20, I/25, I/30), akwarela *Burza na Majorce* Maurice'a Sanda na luźnej kartce (nr inw. I/22), obraz Alberta Colfsa przedstawiający dom urodzenia Chopina w Żelazowej Woli (nr inw. I/21), obraz Bartomeu Ferrà ukazujący klasztor Kartuzów w Valldemossie nocą (nr inw. I/26) i wiele innych.

Spśród pamiątek po Fryderyku Chopinie największe znaczenie mają przedmioty codziennego użytku, do których należą: kamizelka kompozytora od stroju wizytowego (nr inw. S/3), grzebień Chopina z kości słoniowej (nr inw. S/8), a także przedmioty o znaczeniu *stricte* pamiątkowym, jak np.

szkatułka George Sand z Wiednia z własnoręcznym napisem pisarki: *Cette boîte de Vienne m'a été donnée par Chopin et je la donne à Aurore qui en aura bien soin. G. Sand* [Ta szkatułka

Grzebień Chopina. Nr inw. S8.

wiedeńska została mi ofiarowana przez Chopina, a ja daję ją Aurore, która zapewni jej dobrą opiekę. G. Sand, 7 X 1873] (nr inw. S/7); komoda ofiarowana przez Chopina George Sand w czasie pierwszego pobytu kompozytora w Nohant. Bardziej osobistym obiektem jest kosmyk włosów Chopina umieszczony na białej kartce papieru z odręcznym napisem George Sand: *Poor Chopin / 1849* [Biedny Chopin / 1849], po śmierci kompozytora oprawiony w ramkę (nr inw. S/5).

Kolekcja zawiera imponującą liczbę edycji dzieł Fryderyka Chopina wynoszącą 159 pozycji. Są to głównie wydania niemieckie i austriackie, angielskie oraz francuskie. Dominują pierwodruki, a niektóre z nich są jedynymi egzemplarzami na świecie. Niektóre wydania opatrzone zostały rękopiśmiennymi dedykacjami rozmaitych osobistości z epoki. Wśród druków są również wydania późniejsze, z XX w., głównie polskie i niemieckie.

Wyjątkowo cenne są angielskie wydania firmy Wessel & Co., pochodzące z kolekcji Arthura Hedleya. Jest to najbardziej kompletny zbiór pierwodruków utworów Chopina opublikowanych przez tego wydawcę, w tym unikatowe edycje opusów, którym Wessel nadawał fantazyjne tytuły⁴, m.in.: *Les Murmures de la Seine. Trois Nocturnes* op. 9, W&Co. N° 916-917 (nr inw. Im/6(3), Im/6(4)); *Les Zephyrs. Nocturnes* op. 15, W&Co. N° 1093 (nr inw. Im/6(5)).

Z wydań niemieckich do wyjątkowo interesujących obiektów należy egzemplarz *Polnische Lieder von F. F. Chopin, für das Pianoforte übertragen von Franz Liszt*, A. M. Schlesinger, S.4858 (nr inw. Im/83), zbiór zawierający sześć Pieśni Chopina (*Życzenie, Wiosna, Pierścień, Hulanka, Moja pieszczotka, Narzeczony*) w transkrypcji Liszta na fortepian. Egzemplarz ten, mający charakter próbnej odbitki, należał niegdyś do węgierskiego artysty – zawiera dokonane jego ręką uwagi i poprawki, które posłużyły A. M. Schlesingerowi do wydania *Six chants polonais* (Berlin 1860). Korekta Liszta w całości została uwzględniona przez wydawcę.

---

⁴ Dodatkowe nazwy noszą również inne *Nocturny*: op. 27 – *Les Plaintives*, op. 32 – *Il lamento e la Consolazione*, op. 37 – *Les Soupirs*. Wszystkim opusom *Mazurków* Chopina Wessel dodał tytuł *Souvenir de la Pologne*, *Wariacjom* op. 2 – *Hommage à Mozart*, a *Walca* op. 18 nazwał *Invitation pour la danse*.

Ważną częścią kolekcji wydań utworów Chopina są pierwodruki wiedeńskie Tobiasa Haslingera, a wśród nich *Wariacje B-dur* op. 2 na temat *Là ci darem la mano*, zdedykowane Tytusowi Woyciechowskiemu, T.H.5489 (nr inw. Im/8); a także *Hexameron. Morceau de Concert*, T.H.7700 (nr inw. Im in-4^o1) – pierwsze wydanie dzieła składającego się łącznie z dziewięciu części, w tym sześciu wariacji, autorstwa kilku kompozytorów (Carla Czernego, Henri Herza, Johanna Petera Pixisa, Sigismonda Thalberga i Fryderyka Chopina) z największym udziałem Ferencza Liszta. *Wariacja E-dur* Chopina (w tempie *Largo*) występuje w utworze jako szósta.

Na szczególną uwagę zasługuje wydany przez francuskiego wydawcę, Maurice'a Schlesingera, *Album des pianistes* (nr inw. Im/84), zwłaszcza, że egzemplarz ten został własnoręcznie zdedykowany przez Chopina jego siostrze, Ludwice, i również dla niej specjalnie oprawiony. Album zawiera m.in.: utwory F. Hillera (*La Sérénade. Prélude, Romance et Final* op. 11), F. Kalkbrennera (*Les Soupirs, deux Romances* op. 121), I. Moschelesa (*Impromptu* op. 89), J. P. Pixisa (*Second Caprice Dramatique* op. 125), F. Chopina (*Nocturnes* op. 15).

Kolekcję dopełnia księgozbiór liczący 239 pozycji dotyczących życia i twórczości Fryderyka Chopina. Część zgromadzonych publikacji to wielkie rzadkości, niektóre egzemplarze opatrzone są dedykacjami autorskimi. Wśród książek wydanych w XIX w. kolekcja zawiera monografie Chopina, takich autorów, jak m.in.: Agathe Audley (1880), Joseph Bennett (1884), Henry Theophilus Finck (1892), Maurycy Karasowski (1877), Jan Kleczyński (1880, 1896, 1898), Wilhelm von Lenz (1872), Johann Schucht (1879). Księgozbiór obejmuje publikacje w różnych językach, głównie francuskim, hiszpańskim, niemieckim, angielskim i polskim.

Valldemossa, klasztor. Fot. Ewa Sławińska-Dahlig

* * *

Historia kolekcji w klasztorze Kartuzów w Valldemossie (cela 2) związana jest od wielu lat z postacią Bożeny Schmid-Adamczyk, która zapoznała się z zawartością zbiorów na początku lat 70. XX w., a w kolejnych latach sporządziła inwentarz kolekcji liczący ponad 1000 eksponatów i opracowała katalog chopinianów zawierający 434 pozycje. Katalog ten stał się tematem dysertacji doktorskiej autorki pt. *Le fonds Chopin de la Chartreuse de Valldemossa et son importance pour la connaissance du musicien* [Chopiniana w klasztorze Kartuzów w Valldemossie i ich znaczenie dla poznania kompozytora], napisanej pod kierunkiem profesora Marca Honeggera w Instytucie Muzykologii Uniwersytetu w Strasburgu, obronionej w 1979 roku. Praca ta, jak również artykuły dr Bożeny Schmid-Adamczyk wniosły istotny wkład do chopinologii, ponieważ autorka po raz pierwszy wydobyła na światło dzienne ważne chopinowskie źródła (wśród nich autografy), opracowała je i przybliżyła, zwłaszcza polskim muzykologom, ale również badaczom spuścizny kompozytora na świecie.

W roku 2015, z inicjatywy dyrektora Jacka Milera, praca doktorska Bożeny Schmid-Adamczyk – zaktualizowana i uzupełniona – została wydana przez Departament Dziedzictwa Kulturowego w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w serii „Poza Krajem” (red. Ewa Sławińska-Dahlig). Książka zawiera cztery rozdziały, w których omówiono kolejno: (I) autografy muzyczne Chopina, (II) autografy listów kompozytora, (III) portrety i pamiątki oraz (IV) wydania dzieł Chopina i księgozbiór. Poszczególne grupy obiektów zostały szczegółowo opisane, z uwzględnieniem dotychczasowych badań. Całość poprzedza wstęp, w którym przedstawiono historię klasztoru oraz pobytu Fryderyka Chopina i George Sand w Valldemossie⁵. Informacje o kolekcji dopełnia umieszczona w aneksie transkrypcja pełnego inwentarza⁶ (przepisanego z rękopisu, w wersji oryginalnej). Obiekty kolekcji chopinowskiej zostały przedstawione na fotografiach, które wykonał Jaume Gual Carbonell w roku 2014, specjalnie na potrzeby tej publikacji. Ponadto do książki dołączono płytę z fotografiami wybranych obiektów, m.in. unikatowych pierwodruków i wczesnych wydań dzieł Chopina, rękopisów i innych źródeł.

Warto odnotować, że wybrane eksponaty z kolekcji w Valldemossie zaprezentowane zostały w 1990 r. na wystawie czasowej w Muzeum Fryderyka Chopina w Towarzystwie im. Fryderyka Chopina

---

⁵ Artyści przebywali na Majorce od 8 listopada 1838 do 13 lutego 1839 roku. W Valldemossie spędzili łącznie 59 dni – od 15 grudnia 1838 do 11 lutego 1839 roku. W podróży parze artystów towarzyszyły dzieci George Sand: Maurycy i Solange oraz pokojówka Amélie. Szczegóły na temat ich pobytu przekazała pisarka w powieści *Un hiver à Majorque* [Zima na Majorce].

⁶ Inwentarz obejmuje całą kolekcję – zarówno chopinowską, jak i spuściznę po George Sand (m.in. wykaz listów pisarki, rękopisów utworów literackich, dokumentów, portretów i pamiątek).

w Warszawie. Wystawę, pod patronatem honorowym Sofii, królowej Hiszpanii, zatytułowano: *Podróż romantyczna Fryderyka Chopina i George Sand na Majorkę* (katalog wystawy: *Podróż romantyczna / Viaje romantico / A Romantic Journey*, Bożena Schmid-Adamczyk, Hanna Wróblewska-Straus, TiFC, Warszawa 1990). Pokazano wówczas ogółem 79 eksponatów, z czego 60 pochodziło z kolekcji w Valldemossie, a pozostałe ze zbiorów Muzeum Chopina w Towarzystwie im. F. Chopina oraz z Biblioteki Narodowej w Warszawie. Eksponowano widoki miejscowości, które Chopin i Sand odwiedzili w drodze na Majorkę oraz widoki Palmy, willi Son Vent w Establiments, Valldemossy, Marsylii i Genui, w których zatrzymali się na dłużej. Wystawione zostały również liczne listy obojga artystów pisane w Palmie, Valldemossie i Marsylii. Wystawę wzbogacano portretami kompozytora, powieściopisarki i jej dzieci: Solange i Maurice'a, dziełami Eugène'a Delacroix oraz pamiątkami osobistymi po George Sand i Fryderyku Chopinie. Wystawa cieszyła się dużą popularnością, co przyczyniło się do lepszej znajomości biografii i twórczości Chopina, jak również samej kolekcji w Valldemossie.

WYBÓR NAJWAŻNIEJSZYCH OBIEKTÓW

Autografy muzyczne Fryderyka Chopina

[Nokturn] cis-moll op. posth. [*Lento con gran espressione*], 1830

Autograf kompletny (wersja z polimetrią). Jedyne zachowane autografy tego utworu. Dwie strony (1 kartka). Format 247-249 mm × 315-325 mm. Nr inw. M/49

Etiuda f-moll op. 25 nr 2, 27 stycznia 1836

Autograf fragmentu utworu (takty 1-20) zapisanego na stronie 16. w albumie Antoniego Teichmanna. Pierwsza wersja utworu. Jedna strona. Format 242 mm × 334 mm. Nr inw. M/47

Etiuda f-moll op. 25 nr 2 Chopina, autograf kompozytora. Album Teichmanna. Nr inw. M47.

Etiuda f-moll, pierwsza ze zbioru *Méthode des méthodes*, 1839

Autograf kompletny. Cztery strony (2 kartki), s. 1 tytułowa, s. 4 niezapisana. Format 212-216 mm × 276-280 mm. Nr inw. M/52

Etiuda As-dur, druga ze zbioru *Méthode des méthodes*, 1839

Autograf kompletny. Cztery strony (2 kartki), s. 1 tytułowa, s. 4 niezapisana. Format 211-

219 mm × 280-284 mm. Nr inw. M/53

Etiuda Des-dur, trzecia ze zbioru *Méthode des méthodes*, 1839

Autograf kompletny. Cztery strony (2 kartki), s. 1 tytułowa, s. 4 niezapisana. Format 214-217 mm × 276-278 mm. Nr inw. M/54

Fuga a-moll op. posth., 1841

Autograf kompletny. Jedyne zachowane autograf tego utworu. Dwie strony (1 kartka), s. 2 niezapisana. Format 218-219 mm × 286-288 mm. Nr inw. M/50

Nokturn E-dur op. 62 nr 2, 1845-1846

Autograf kompletny przeznaczony dla francuskiej firmy wydawniczej Brandus & Cie. Cztery strony (2 kartki). Format 216 mm × 284 mm. Nr inw. M/51

Walc Des-dur op. 64 nr 1, 1840-1847

Autograf, fragment dziewięciotaktowy (t. 1-9). Dwie strony (1 kartka), s. 2 bez tekstu nutowego, z późniejszymi zapiskami ołówkowymi. Format 46 mm × 138 mm. Nr inw. M/55

Szkic, brak daty

Autograf ołówkowy. Dwie strony (1 kartka), s. 2 niezapisana. Format 112-114 × 265-266 mm. W dolnym prawym rogu adnotacja Teofila Kwiatkowskiego – dedykacja à *Madame Dulong* i data 1851. Nr inw. M/48

Autografy listów Fryderyka Chopina

Chopin do François Fétisa w Brukseli, Paryż, [27 marca 1836]

Monsieur, Je m'empresse de vous renvoyer par le retour du courrier la feuille... [Szanowny Panie, Śpieszę odesłać Mu odwrotną pocztą kartę...]. Autograf w języku francuskim. Dwie strony (1 kartka), na s. 2: adres, stempel pocztowy. Format 185 mm × 231-232 mm⁷. Nr inw. M/65

Chopin do Juliana Fontany w Paryżu, Valldemossa, 28 grudnia 1838

Palma, 28 Déc. 1838 a raczej Valdemosa, o parę mil; między skałami i morzem... Autograf w języku polskim. Cztery strony (1 kartka złożona w poprzek). Format 256-259 mm × 206-207 mm. Nr inw. M/59

Chopin do Camille'a Pleyela w Paryżu, Marsylia, 12 marca 1839

---

⁷ Wymiary listów po rozłożeniu kartki. Liczba stron wyznaczona jest układem listu.

Je suis fâché, Cher Ami, que Fontana ait été vous importuner de mes affaires... [Przykro mi, że Fontana niepokoił Drogiego Pana moimi sprawami...]. Autograf w języku francuskim. Cztery strony (1 kartka złożona w poprzek, obecnie rozerwana wzdłuż linii złożenia), na s. 4 jedynie napis: *Monsieur C. Pleyel, Paris*). Format 258-260 mm × 209-210 mm. Nr inw. M/56

Chopin do Wojciecha Grzymały w Paryżu, [Marsylia, 16 kwietnia 1839]

Moje Kochanie, odebrawszy Twój list wczoraj, żeś jeszcze niezupełnie zdrów... Autograf w języku polskim. Dopisek George Sand po francusku: *Bonjour mon vieux. Je suis au lit...* [Dzień dobry, mój stary. Leżę w łóżku...]. Cztery strony (1 kartka złożona w poprzek), na s. 4 adres, stempel pocztowy. Format 256 mm × 198-199 mm. U góry, po lewej wytłoczone inicjały „G.S.” (17 mm × 14 mm). Nr inw. M/61

Chopin do Juliana Fontany w Paryżu, [Nohant, 8 sierpnia 1839]

Moje Kochanie! Dziękuję Ci za ów list à Mr Chopine. Zaczyna się: „Wiatrowo pod Wągrowcem”... Autograf w języku polskim. Cztery strony (1 kartka złożona w poprzek), na s. 4 również adres, stempel pocztowy. Format 260 mm × 208-209 mm. Nr inw. M/57

Chopin do J. Fontany w Paryżu, [Nohant, około połowy czerwca 1841]

Moje Kochanie. Posyłam Ci sto franków na rozmaite wydatki, z których najprzód odbierzesz sobie na Szarywary [Charivari]... Autograf w języku polskim. Dwie strony (1 kartka złożona dwukrotnie w poprzek). Format 135-136 mm × 206-207 mm. Nr inw. M/67

Chopin do J. Fontany w Paryżu, [Nohant, 27 czerwca] 1841

Posyłam ci Tarantellę. Bądź łaskaw, przepisz, ale wprzód pójdz do Schlesingera... Autograf w języku polskim. Cztery strony (1 kartka złożona w poprzek), na s. 4 jedynie: *Monsieur Fontana* oraz *Pisz do mnie* (poniżej wers zamazany). Format 264-265 mm × 202 mm. Nr inw. M/58

Chopin do siostry, Ludwiki Jędrzejewiczowej w Warszawie, Nohant, 31 października 1844

Ludwice. Moje kochanie drogie. Przecieżeście razem. Odebrałem obadwa Twoje listy... Autograf w języku polskim. Dwie strony (1 kartka złożona trzykrotnie w poprzek). Format 132-133 mm × 205-206 mm. Nr inw. M/66

Chopin do Marii de Rozières w Paryżu, [Londyn], 1 czerwca [18]48

Je vous écris ces deux mots pour savoir comment vous allez... [Piszę te dwa słowa, by się dowiedzieć, jak Pani zdrowie...]. Autograf w języku francuskim. Cztery strony (1 kartka złożona w poprzek). Format 206 mm × 160 mm. Nr inw. M/62

Chopin do Camille'a Pleyela w Paryżu, Johnston Castle, blisko Glasgow, 11 września [1848]

Très cher ami. Au lieu d'une lettre je vous envoie Mr Telefsen...[!] [Najdroższy przyjacielu. Zamiast

Rysunek Maurycego Sanda, Nr inw. I_44.

listu przesyłam Panu p. Tellefsena...]. Autograf w języku francuskim. Cztery strony (1 kartka złożona w poprzek), na 4 stronie: *Monsieur C. Pleyel* i adres, s. 2-3 niezapisane. Format 222-223 mm × 179-180 mm. Nr inw. M/64

Listy George Sand z dopiskami Chopina

George Sand do Wojciecha Grzymały w Paryżu, [Establiments lub Palma, ok. 9 grudnia 1838]

Cher, Vous recevrez deux lettres de moi en même temps... [Mój Drogi, otrzyma Pan ode mnie dwa listy na raz...]. Autograf w języku francuskim. Dwie strony (1 kartka), na s. 2 dopisek ręką Chopina po polsku: *Prosi ona, Moje życie, żeby tego przypadkiem do jakiego dziennika nie dawać...* Format 207-208 mm × 259-260 mm. Nr inw. M/60

George Sand do Wojciecha Grzymały w Paryżu, Paryż, wiosna 1840 [?]

Viens dîner avec nous demain et apporte 10 places... [Przyjdź do nas jutro na obiad i przynieś 10 biletów...]. Autograf w języku francuskim. Cztery strony (1 kartka), na s. 4 adres napisany ręką Chopina: *Monsieur le C-te Grzymała*, s. 2-3 niezapisane. Format: 273-274 mm × 208-209 mm. Nr inw. M/63

George Sand do Wojciecha Grzymały w Paryżu, [Nohant, 26 sierpnia 1846]

Cher ami, nous sommes très inquiets... [Drogi przyjacielu, jesteśmy bardzo niespokojni...]. Autograf w języku francuskim. Cztery strony (1 kartka złożona w poprzek), na s. 3 dopisek ręką Chopina w języku polskim: *Moje Życie, ściskam Cię. — Kochany Delacroix list Ci ode mnie duży zawiezie...*, na s. 4 adres i stempel pocztowy. Format 330 mm × 206 mm. Nr inw. M/22

George Sand do Wojciecha Grzymały w Paryżu, [Nohant, 12 października 1846]

Cher bon ami. Tu te souviens que tu m'as dit que Monsieur... [Drogi, Dobry Przyjacielu. Wspomniałeś mi, jak zapewne pamiętasz, że pewien jegomość...]. Autograf w języku francuskim. Cztery strony (1 kartka złożona w poprzek). Na s. 3 dopisek ręką Chopina w języku polskim: *Moje Kochanie Najdroższe. Ściskam Cię najserdeczniej...*, na s. 4 adres, stemple pocztowe; urwany fragment papieru s. 3 i 4. Format 330-332 mm × 164-169 mm. Papier z inicjałami „G.S.” w lewym górnym rogu: 11 mm × 5 mm. Nr inw. M/23

Portrety Fryderyka Chopina

Luigi Calamatta, *Portret Fryderyka Chopina*, ok. 1840

Rysunek ołówkiem. Wymiary 29,2 cm × 28,4 cm. Nr inw. I/12

Albert Colfs, *Portret Fryderyka Chopina*, 1961

Kredka, pastele. Wymiary w passe-partout 24 cm × 18,3 cm. Podpisany na dole po lewej: *A. Colfs d'après A. Graefle* [A. Colfs według A. Graefle]. Z tyłu obramowania znajduje się dedykacja malarza dla Anne-Marie Boutroux de Ferrà, napisana niebieskim atramentem. Nr inw. I/24

Teofil Kwiatkowski, *Portret Fryderyka Chopina*, 1849

Piórko, sepia, tusz i ołówek. Wymiary 27,8 cm × 22 cm. Portret jest podpisany i opatrzony ołówkową adnotacją z 1851 r., w prawym dolnym rogu, obejmującą miejsce i datę śmierci Chopina oraz dedykację à *Madame Dulong*. Nr inw. I/4

Chopin na łożu śmierci, Teofil Kwiatkowski. Nr inw. I10.

Teofil Kwiatkowski, *Chopin na łożu śmierci*, 1849

Ołówek. Wymiary samego rysunku: 11,1 cm × 15 cm. Portret oprawiony w passe-partout o wymiarach: 27,8 cm × 32,3 cm. Portret wykonany dla Camille'a Pleyela; podpisany, datowany u dołu, po lewej: *Chopin na łożu śmierci / dla przyjaciela Chopina Pana Pleyela*. Nr inw. I/10

Jean-Joseph-Bonaventure Laurens, *Chopin grający na fortepianie*, b.d.

Kopia rysunku Januarego Suchodolskiego z ok. 1844. Karta z albumu artysty. Ołówek. Wymiary samego szkicu: 8,8 cm × 7,3 cm, całości 11,5 cm × 18,1 cm. Portret niepodpisany. Nr inw. I/8

Ary Scheffer [?], *Portret Fryderyka Chopina*, ok. 1847

Olej, płótno. Wymiary 70,3 cm × 54,2 cm. Nr inw. I/9

Pierre Roche Vigneron, *Portret Fryderyka Chopina*, 1833

Litografia w *Album des pianistes* [Albumie pianistów] wydanym przez M. Schlesingera, na s. 4 nienumerowanej. Wymiary 19 cm × 26 cm. Litografia została wykonana w Paryżu, w atelier Gottfrieda Engelmana. Nr inw. Im/84

Nieznany malarz, *Portret Fryderyka Chopina*, lata 40. XIX w.

Olej, płótno. Wymiary 48,5 cm × 37,8 cm. Portret niepodpisany. Nr inw. I/13

Pamiętki po Fryderyku Chopinie

Grzebień Fryderyka Chopina z kości słoniowej, I poł. XIX w. Wymiary 11,9 cm × 3,8 cm. Grzebień przechowywany jest obecnie w nowym futerale z zielonej skóry. Nr inw. S/8

Kamizelka Fryderyka Chopina od stroju wizytowego. Czarny jedwab w szafirowe chabry; plecy wykonane z cienkiego płótna w kolorze miodowo-brązowym. Wymiary 58 cm × 47 cm. Kamizelka jest jedynym zachowanym do dziś elementem garderoby Chopina. Nr inw. S/3

Komoda w stylu Ludwika XVI, dar Chopina dla George Sand, ofiarowana w czasie pierwszego pobytu kompozytora w Nohant we Francji. Szerokość pleców 123,5 cm, front półokrągły, głębokość 56 cm, korpus o wysokości 59,5 cm spoczywa na czterech nóżkach długości 23,5 cm

Kamizelka Chopina. Nr inw. S3.

(korpus połączony jest z nóżkami klockami o wymiarach 9,5 cm × 7,5 cm, częściowo zachodzącymi na korpus). Waga około 150 kg. Nr inw. S/4

Kosmyk włosów Fryderyka Chopina umieszczony na białej kartce papieru z autografem George Sand w języku angielskim: *Poor Chopin / 1849* [Biedny Chopin / 1849]; oprawiony w ramkę, prawdopodobnie przez pisarkę, po śmierci kompozytora. Wymiary ramki 11,8 × 9,8 cm. Nr inw. S/5

Krzesło gotyckie – dębowe, rzeźbione, które mieli w swojej celi Fryderyk Chopin i George Sand w czasie pobytu w klasztorze Kartuzów w Valldemossie, zimą 1838/39. Pod siedzeniem znajdowała się szuflada, która służyła jako podręczna biblioteczka. Wymiary: 223 cm (wysokość oparcia) × 67 cm × 92 cm. Nr inw. S/17

Portret Josepha Haydna z salonu Chopina, najprawdopodobniej wisiał w mieszkaniu przy Square d'Orleans 9. Pamiątka przechowywana jest w złoconej, owalnej ramce. Portret wygrawerował Jean Urbain Guérin (1760-1836). Wymiary: 26 cm × 22,5 cm. Nr inw. S/2

Szkatułka George Sand – dar Fryderyka Chopina. Wyrób wiedeński, srebro ozdobione akwarelą na emalii, I poł. XIX w. Wymiary 11,8 cm × 18,4 cm. Wewnątrz szkatułki znajduje się własnoręczny napis George Sand: *Cette boîte de Vienne m'a été donnée par Chopin et je la donne à Aurore qui en aura bien soin G. Sand, 7 8bre 1873* [Ta szkatułka wiedeńska została mi ofiarowana przez Chopina, a ja daję ją Aurorze, która zapewni jej dobrą opiekę. G. Sand, 7 X 1873]. Nr inw. S/7

Zdjęcia w artykule pochodzą z książki *Dziedzictwo Fryderyka Chopina. Kolekcja Boutroux-Ferrà w Valldemossie B. Schmid-Adamczyk*, red. E. Sławińska-Dahlig, seria „Poza Krajem”, MKiDN, Warszawa 2015.

DR EWA SŁAWIŃSKA-DAHLIG

---

muzykolog, doktor nauk humanistycznych. Absolwentka Instytutu Muzykologii na Uniwersytecie Warszawskim (2003). Stopień doktora uzyskała na podstawie rozprawy pt. *Adolphe Gutmann w kręgu uczniów i przyjaciół Fryderyka Chopina. Działalność artystyczna i udział w życiu muzycznym Europy XIX wieku* (2017). Autorka kilku książek (m.in. *Adolphe Gutmann – ulubiony uczeń Chopina*, 2013; *Chopin w Sannikach. Konteksty historyczno-kulturowe*, 2009), korektorka, redaktorka, autorka kilkudziesięciu artykułów o tematyce chopinologicznej i etnomuzykologicznej. Animatorka kultury, laureatka nagród w dziedzinie upowszechniania i ochrony dóbr kultury (Nagroda Marszałka Województwa Łódzkiego, 2007, 2013, 2018). Należy do Związku Kompozytorów Polskich (Sekcja Muzykologów), Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego oraz Towarzystwa im. Fryderyka Chopina. Od 2016 r. jest członkiem zarządu Towarzystwa i redaktorem naczelnym „Rocznika Chopinowskiego”, wznowionego (po 17 latach przerwy) w 2018 roku.